

UDK 321.7(497.6)

Primljeno: 25. 03. 2019.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Vesna Kazazić, Dženeta Omerdić

ELEMENTI DEMOKRATIJE U (POST)DEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI

*Da postoji kakav narod bogova, on bi sobom
upravljao demokratski. Takva savršena vlada
nije za ljude.*

(Jean-Jacques Rousseau)

Sušтина demokratije je da omogući građanima da sudjeluju u procesu odlučivanja. Da bi se aktivno sudjelovalo u procesu demokratskog odlučivanja neophodno je imati vlastiti stav povodom određenih pitanja. Na osnovu slobodno formiranog i izraženog stava savremene demokratije osiguravaju dosljednu i jasnu primjenu volje građana u procesima donošenja ključnih političkih odluka. Bosna i Hercegovina se danas suočava sa velikim izazovima. Građani nemaju mogućnost da pod jednakim uvjetima realiziraju pasivno biračko pravo. Normirana ljudska prava i slobode se ne ostvaruju u praksi. Građani nemaju razvijenu političku kulturu i u svojevrsnom začaranom krugu koji je posljedica materijalne ugroženosti ne uključuju se u političke procese.

U radu su analizirani elementi koji utječu na nemogućnost odvijanja društveno-političkih procesa u demokratskom duhu, na način kako to dolikuje savremenim demokratskim državama.

Ključne riječi: demokratija; Bosna i Hercegovina; građanin; ljudska prava; slobode

UVOD

Pitanje oblika političkog režima predstavlja jedno od osnovnih pitanja svake državne politike i to prvenstveno zbog toga što najviše utječe na donošenje ključnih odluka. Od toga da li se radi o demokratskom ili autokratskom političkom režimu ovisit će suština cjelokupne državne politike. S obzirom na spomenuti značaj i sve složeniju prirodu oblika političkog režima, danas je u državno-pravnoj teoriji dosta teško razlučiti gdje prestaje autokratija a gdje počinje demokratija. I obrnuto. Izuzetno je *lako* (pojmovno) definirati demokratiju kao “vladavinu naroda”, a autokratiju kao “vladavinu jednoga”. No, jako je teško odrediti njihovu *suštinu* imajući u vidu međudjelovanje gradivnih elemenata struktura vlasti i društva, te faktičko (političko) djelovanje nadležnih državnih organa kao takvih. Nije rijedak primjer savremenih država u kojima su istovremeno prisutni i elementi demokratije i elementi autokratije. U takvim državama najčešće dolazi do “sukobljavanja” stvarnog političkog stanja sa pravnim propisima kojima je regulirana određena društvena oblast.

Ranija društva nije karakterizirala pluralnost, nego postojanje tzv. jednog centra moći. Savremena društva ne predstavljaju tip centripetalnih društava, nego se odlikuju postojanjem više centara moći. To su centrifugalna, odnosno poliarhična društva, što postavlja dodatne izazove pred savremene države prilikom određenja subjekta u čije se ime vrši vlast, budući da postoji više društvenih grupa, koje su međusobno odvojene i koje navode pojedinca da se identificira samo sa nekom od njih, a nikako s društvom ili državom u cjelini. Riječju, savremenim društvima se nametnula obaveza suočavanja sa vlastitom *pluralnošću*¹. S tim u svezi, u *eri globalizacije*, s obzirom na prirodu savremenih društva, demokratija teško ostvaruje misiju koju je na sebe *preuzela*. Posebno ukoliko se ima u vidu da se unutar mnogih savremenih društava kontinuirano vodi *unutar-* ili *međuoligarhijska* borba za vlast.

U društvima poput bosanskohercegovačkog još uvijek nije pronađen najprihvatljiviji način da se pojača *odgovornost* predstavnika vlasti prema biračima. Polazeći od temeljnih elemenata demokratije, a imajući u vidu činjenicu da se na državnom teritoriju Bosne i Hercegovine još uvijek čeka na efikasno i dosljedno provođenje odluka državnih organa vlasti, te da se u Bosni i Hercegovini još uvijek (ne)svjesno zanemaruju temeljni demokratski principi, namjera nam je da u radu prezentiramo

¹ Sva moderna društva unutar kojih brojne društvene grupe svakodnevno ističu zahtjeve za priznavanjem njihovih posebnih identiteta danas se suočavaju sa pitanjima vezanim za multikulturalizam, bez obzira na to da li su svoju „multikulturalnost“ priznali „relevantnom političkom agendom ili službenom politikom“ (Mesić 2006: 70).

ključne elemente demokratije, stavljajući poseban naglasak na elemente demokratije u (post)dejtonskoj Bosni i Hercegovini, kao i na brojne izazove sa kojima se na ovim prostorima u XXI stoljeću demokratija susreće.

1. PРАВNA I POLITIČKA MISAO O POJMU DEMOKRATIJE

Demokratiju ni u kom slučaju nije lako stvoriti niti održavati. Kao što je ranije navedeno, u teoriji, ali i u praksi, stalno je prisutno pitanje pojmovnog i *suštinskog* određenja demokratije. Postavlja se pitanje: kojoj grupi teoretičara treba dati primat, onoj koja tvrdi da je demokratija prvenstveno državni organizacioni oblik u kojem građani sami o sebi odlučuju ili, pak, onima koji se smatraju da je primarni zadatak demokratije olakšati proces odlučivanja?²

Prema kriteriju “nositelja suverene državne vlasti” (Lukić 1995: 320) teorija države prepoznaje dva temeljna oblika političkog režima³: demokratiju i autokratiju. U pojmovnom određenju demokratija⁴ predstavlja onaj državni organizacijski oblik u kojemu *vlada narod*, odnosno većina, jer legislativni, egzekutivni, sudski i upravni organi vlasti predstavljaju samo izvršioce „narodne volje“. Riječ je o obliku političkog režima u kojem postoji neki oblik *političke jednakosti među ljudima* (Held 1990: 18)⁵. Osim načelom jednakosti građana, u svom savremenom obliku demokratija je determinisana i stvarnom slobodom građana da utiču na društveno-političke procese u dru-

² Upravo na temelju ovih dvojbi, jedan od najistaknutijih modernih teoretičara Dejvid Held u svojoj knjizi *Demokratija i globalni poredak – Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini* govori o tri osnovna modela demokratije: 1. neposredna (participativna) demokratija; 2. liberalna (predstavnička) demokratija; 3. demokratija zasnovana na jednopartijskom modelu (premda postoje autori koji smatraju da ovakav model uopće ne može predstavljati varijantu demokratije) (Held 1997: 19-32). I drugi teoretičari pravne i političke misli nastojali su definirati neki novi ili modificirati već postojeće modele demokratije, tako da se danas govori o: predstavničkoj i neposrednoj demokratiji, asocijativnoj i deliberativnoj demokratiji, konsocijacijskoj i većinskoj (građanskoj) demokratiji i brojnim drugim. Džon Plamenac zastupa tvrdnju da postoje dvije vrste demokratije: zapadna i nezapadna, odnosno liberalna i narodna. Kao kriteriji za ovu podjelu uzete su dvije ideje o demokratiji: zapadna ideja vladavine ljudi ili vlade koja je odgovorna pred ljudima i istočna ideja vladavine za ljude, odnosno vladavine u njihovom interesu (Plamenac 2006: 212-220).

³ Nakon što se u žargonu francuske škole prirodnog prava ustalio termin „ancien regime“ (stari režim) i to kao oznaka za apsolutnu monarhiju koja će biti srušena buržoaskim revolucijama, „riječ režim biće općesvojena kao oznaka za *onaj oblik države u čijem se okviru ispituje kakav je odnos između državnog aparata i naroda u određenoj zemlji* (Muhić 1998: 125)“.

⁴ Riječ demokracija, koja je grčkog porijekla [*demokratia* (*demos* - narod i *kratein* - vladati)], u XVI stoljeću je preko francuske riječi *democratie* dospjela u engleski jezik (*democracy*), i od tada ulazi u vokabulare svih svjetskih jezika postajući i predmetom brojnih teorijskih rasprava.

⁵ Sa druge strane, Norberto Bobio daje samo *minimalnu definiciju demokratije* naglašavajući da se demokratija, za razliku od autokratije, odlikuje „...skupom (primarnih ili fundamentalnih) pravila koja utvrđuju ko je ovlašten da donosi kolektivne odluke i na osnovu kojih **procedura**“ (Bobio 1990: 14).

štvu. Demokratska je, kako to navodi Guastini, ona država u kojoj norme neposredno ili putem efektivnih organa stvaraju oni isti subjekti kojima su te norme upućene.

Stavljajući akcenat na formu H. Kelzen je naglašavao da demokratija nije „cilj sama po sebi, bez obzira na to kakve će se odluke doneti u datim istorijskim uslovima“ (Kelzen 2005: 7), te da sama po sebi ne garantuje bezuslovno veće individualne slobode. Nadalje, prema Kelzenu, demokratija predstavlja termin koji se najviše zloupotrebljava. On naglašava da se u ideji demokratije “sjedinjuju dva najviša postulata našeg praktičnog uma (...) Najpre, reakcija protiv prinude koja proističe iz društvenog stanja, protest protiv tuđe volje kojoj se sopstvena mora povinovati“ (ibid.). Analizirajući narodnu volju koja treba da bude predstavljena, Kelzen ukazuje na to da “demokratska organizacija mora, u svim okolnostima, od početka da ostane ograničena na jedan deo naroda” posebice jer je “opštost političkih prava koja pretpostavlja potpunu jednakost ljudi, nužno vezana za izvjesne granice koje se ne mogu prekoračiti i koje je postavila prirodna različitost ljudi” (ibid. 46).

Sa teorijsko-pravnog aspekta jedinu pravu demokratiju predstavlja tzv. *neposredna* demokratija. Riječ je o sistemu demokratije “u kome svi građani vrše neposrednu državnu vlast”⁶ i koji se sastoji u tome da, bez biranja posebnih (predstavničkih) organa, narod vlada sam sobom. Međutim, u savremenim državama ovaj sistem nemoguće je uspostaviti pa je danas dominantna predstavnička (posredna) demokratija, sa izvjesnim elementima neposredne demokratije (ili čak i bez njih)⁷. U posrednoj demokratiji vlada “državna organizacija, koja u sebi obuhvaća, po pravilu, samo manjinu naroda” i to na način da državni organi vladaju *u ime naroda*, odnosno da ostvaruju volju većine (Lukić 1995: 322-323).

1.1. Elementi demokratije: teorijsko-pravni aspekt

Priroda pojedinih društva i konkretne historijske okolnosti, koje se stalno mijenjaju, kao i drugi raznovrsni podjednako važni elementi “koji su često i suprotni jedan drugom” (ibid. 320) čine fenotipske modifikacije demokratije. Stoga, sa teorijsko-pravnog aspekta, o demokratiji možemo govoriti “tek kad su dati svi ti elementi skupa” (ibid.). Ključni elementi savremene demokratije su: postojanje političkog pluralizma,

⁶ Ali, kako dalje navodi Lukić, ovakav model demokratije “nije mogućan u državi, gde je državna organizacija za nasilje uvek odvojena od većine građana, a kad postane mogućan, to će značiti nestanak države, pa i demokratije” (Lukić 1995: 322).

⁷ Elementi neposredne demokratije koji se, eventualno, pojavljuju u predstavničkoj demokratiji su: referendum, inicijativa građana, plebiscit i narodni veto. (Detaljnije vidjeti: Savić 2005: 153)

postojanje slobodnih sredstava informisanja, izbornost suverenog organa vlasti, dominacija načela ustavnosti i zakonitosti u datom društveno-pravnom poretku, javnost rada svih nosilaca ključnih državnih funkcija, podjela vlasti te postojanje političke i pravne odgovornosti svih nosilaca državnih funkcija. Ipak za ovaj oblik političkog režima ostaje najbitnije da nositelj suvereniteta - narod ima vlastitu volju koju mu ne nameće država. Riječju, demokratija “bitno sadrži određenu meru slobode za ‘narod’, za građane, za pojedince, slobode koja treba da obezbedi da narod može zaista sam da stvori svoju volju, a ne da primi volju države” (ibid.). S tim u vezi zaživjelošću pobrojanih segmenata se zapravo ocjenjuje stepen demokratičnosti jednog društva.

1.1.1. Elementi demokratije: stvaranje volje građana

Kao što je već istaknuto, nemoguće je govoriti o demokratiji ukoliko nisu ostvareni neophodni uvjeti za slobodno stvaranje i izražavanje volje nositelja suvereniteta - naroda. Step (ne)demokratičnosti određenog društva utvrđuje se analizom normativne i institucionalne garancije temeljnih **građanskih i političkih prava i sloboda**⁸. Građanin svoju volju slobodno iskazuje u društvu u kojemu mu je omogućen nesmetan pristup informacijama. Samo obrazovan građanin, ukoliko je materijalno neugrožen, može promišljati o društveno-političkim procesima i formirati svoj stav povodom određenog pitanja. Da bi se volja naroda slobodno izrazila neophodna je normativna i institucionalna garancija temeljnih građanskih i političkih prava i sloboda. Stvaranje narodne volje uvjetovano je: pravom na zaštitu života, slobodom kretanja, slobodom izbora, pravom da ne bude lišen slobode osim pod zakonom predviđenim uslovima, slobodom misli, savjesti i vjeroispovijesti, pravom pristupa informacijama, slobodom stjecanja obrazovanja, slobodom izražavanja, slobodom govora i štampe, slobodom političkog organiziranja.

U savremenim državama temeljna građanska i politička prava i slobode garantirana su kako nacionalnim pravnim aktima, tako i normama međunarodnog karaktera.

1.1.2. Elementi demokratije: ostvarenje volje građana

Nakon što je volja građana slobodno izražena, neophodno je osigurati i njeno ostvarenje. Drugim riječima, neophodno je normativno i institucionalno osigurati da dr-

⁸ Postoje države u kojima su građanska i politička prava i slobode garantirani najvišim pravnim aktima, a uživaju se i u praksi. S druge strane, postoje i države u kojima su najvišim pravnim aktima garantirana spomenuta prava i slobode, ali u praksi nema realizacija istih. U ovom drugom primjeru riječ je o *formalnoj* demokratiji.

žavni organi vlasti zaista sprovode volju građana. Volja građana u pravilu se ostvaruje u najvažnijim društveno-političkim pitanjima, dok kada je riječ o pitanjima tzv. tehničke (posebne) prirode građani najčešće nisu sa njima u potpunosti upoznati (ili ih uopće ne zanimaju), stoga vlastitu volju teško da ostvaruju.⁹

Obim demokratije ovisi od obima prava glasa građana. Savremena demokratija biračko pravo čini dostupnim svim građanima, s tim da postoje razlike između liberalnog modela i modela predstavničkog sistema. U liberalnom modelu demokratije građanin predstavlja primarnog političkog subjekta i svoja politička prava (i slobode) uživa neovisno o pripadnosti postojećim društvenim grupama. Za razliku od liberalnog, predstavnički sistem građaninu „dodjeljuje“ aktivnu ulogu u procesu odlučivanja temeljem njegove dobrovoljne ili prinudne pripadnosti postojećim društvenim grupama. Drugim riječima, građanin „stiče svoju političku ulogu pre kao član grupe nego kao građanin *simpliciter*“ (Čavoški, Vasić 2006: 191).

O demokratiji najbolje govori položaj građanina u društvu, odnosno njegova (ne)mogućnost da učestvuje u procesu odlučivanja. Aktivno i pasivno biračko pravo građana - pravo da biraju i budu birani - predstavlja jedno od najznačajnijih prava osiguranih temeljnim međunarodnim pravnim aktima. Na osnovu važećih međunarodnih konvencija građani koji ispunjavaju uvjete vezane za fizičku i psihičku zrelost, a što se utvrđuje i detaljnije razrađuje nacionalnim propisima, imaju pravo da direktno i/ili indirektno (putem svojih izabranih predstavnika) sudjeluju u radu državnih organa vlasti. Ovo pravo se odnosi na sve nivoe vlasti, od najnižih (lokalnih) do najviših (državnih). Sudjelovanje građana u radu predstavničkih organa vlasti predstavlja potvrdu realizacije **načela narodnog suvereniteta**¹⁰, što u konačnici podrazumijeva potpunu realizaciju ideje o bezličnoj vlasti¹¹. Demokratija je potpunija kada je pravo glasa *jednako* za sve građane i kada se realizira na *tajan* i *neposredan* način. Tako se potvrđuju primarna načela jednakosti i slobode na kojima počivaju suvremeni demokratski režimi.

⁹ Lukić naglašava da “narod kao celina treba da izražava volju u opštim, a njegovi organizovani delovi - u posebnim pitanjima. To se ostvaruje decentralizacijom, odnosno samoupravom” (Lukić 1995: 335)

¹⁰ Načelo narodnog suvereniteta podrazumijeva da osnovu svake vlasti treba tražiti u volji naroda „i u razumu koji će kroz nju moći da dođe do izražaja“ (Muhić 1998: 68).

¹¹ Jednu od ključnih formalno-pravnih pretpostavki za uspostavljanje buržoaske demokratije predstavlja ideja o bezličnoj vlasti. Za razliku od ranijih monarhijskih apsolutističkih oblika vladavine u kojima je upravljanje državom počivalo na proizvoljnosti i pravnoj neodgovornosti šefa države, koncept buržoaske demokratije zasniiva se na depersonaliziranoj vladavini „koja je mogla biti opredmećena samo u zakonu“. Bezlična vlast podrazumijevala je donošenje pravnih akata koji nisu otjelotvoreni „u vladarevoj ličnosti i njenom imperativu ‘odlučio sam...’“ (Muhić 1998: 130).

Sudjelovanje građana u ostvarenju vlastite volje determinirano je njihovom **političkom kulturom i materijalnom neugroženošću**¹². Građanin može utjecati na državnu vlast samo ukoliko ima razvijenu političku svijest, odnosno političku kulturu, što podrazumijeva njegovu sposobnost da shvati društveno-političke odnose te da o njima zauzme stav. Nemoguće je očekivati od građanina da zauzme stav povodom određenog političkog pitanja ako ne raspolaže znanjem o činjenicama koje su važne za donošenje političke odluke. Bez razvijene političke svijesti i kulture građani nisu osposobljeni za prepoznavanje (i ostvarivanje) vlastitih interesa. S druge strane, teško je očekivati od građana da prate društveno-političke prilike u državi i u regionu, te da aktivno djeluju u političkom životu ukoliko se nalaze u neimaštini. Materijalna neugroženost građana predstavlja jedan od ključnih preduvjeta za djelovanje u javnoj političkoj sferi. Stvarne demokratije neće, međutim, ni u jednoj varijanti biti ukoliko su ljudska prava i temeljne slobode puko slovo na papiru, odnosno ukoliko ne postoje efikasni instrumenti kojima se štite i ostvaruju garantirana prava i slobode.

2. ELEMENTI DEMOKRATIJE U (POST)DEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI

Razumijevajući demokratiju kao mogućnost i pravo javnog odlučivanja „ravnopravnih i slobodnih članova političke zajednice“, zadatak savremene države je da unaprijedi i osnaži „autonomiju, kako za individue kao građane, tako i za kolektivitete kojima građani pripadaju“ (Held 1990: 174). Demokratija u Bosni i Hercegovini determinirana je prirodom bosanskohercegovačkog multikulturalnog društva¹³ i na tom ćemo tragu u dijelu rada koji slijedi prezentirati temeljne karakteristike društva (post)dejtonske Bosne i Hercegovine.

¹² Temeljni i često zaboravljeni uslov demokratije, kako to naglašava Nikola Visković, jeste „politička kultura ili izgrađena politička svijest građana“. Naime, „da bi građanin mogao uspješno sudjelovati u političkoj djelatnosti i utjecati na državnu vlast kao stvarni politički subjekat, a ne kao objekat nečijeg odlučivanja, on mora imati dovoljno znanja o činjenicama koje su važne (relevantne) za političko djelovanje (...)“ (Visković 1997 66).

¹³ U savremenim pravnim i političkim teorijama pod multikulturalnim društvom podrazumijeva se ono društvo kojem koegzistiraju različite etničke, religijske, kulturne... grupe pri čemu se “kriteriji jedne kulture ne smiju primjenjivati u vrednovanju i ocjenjivanju drugih kultura”. Premda ne postoji jedinstven stav u pravnoj i političkoj teoriji o pojmovnom određenju multikulturalnog društva, ipak se za njegovo formalno određenje zahtijeva “minimalan udio etničkih manjina u ukupnom stanovništvu od deset posto” (Puzić 2004: 63).

2.1. Multikulturno društvo (post)dejtonske Bosne i Hercegovine

Posebnost bosanskohercegovačkog multikulturnog društva u velikoj mjeri je određena geografskim položajem Bosne i Hercegovine. Cijeli je teritorij Balkana po mnogo čemu karakterističan, no specifičnost koja ga odvaja od ostalih dijelova svijeta svakako su nacionalne povijesti, za koje će neki autori reći da predstavljaju i njegovo prokletstvo (Vidjeti Mirašić 2009: 86-87). Na Balkanu nema “nacionalno homogene pokrajine, a kamoli nacionalno homogene države” (Malcolm 1995: 3). U takvome ozračju pluralnost Bosne i Hercegovine svojevrsni je mikrokozmos Balkana. Nadalje, specifičnost današnjeg bosanskohercegovačkog multikulturnog društva proizlazi i iz specifikuma državnog uređenja Bosne i Hercegovine po kome konstitutivni narodi, kao kulturno-etničke zajednice, nemaju ekskluzivno pravo na određeni dio bosanskohercegovačkog teritorija. Bez obzira na činjenicu da se Bosna i Hercegovina, na temelju Ustava, sastoji od dva entiteta - Federacije BiH i Republike Srpske, i jednog distrikta (Brčko distrikta) – potpuno se neprihvatljivom smatra tvrdnja Mirjane Kasapović da je “teritorijalna autonomija etničkih segmenata konstitucionalizirana na razini države BiH u obliku entiteta, a praktično postoji i na razini Federacije BiH u obliku kantona” (Kasapović 2006: 108) jer zanemaruje dvije izuzetno važne činjenice: kantoni ne predstavljaju *etničke* teritorije i Federacija BiH je *federacija kantona*, a ne federacija naroda. S tim u vezi, čl. I. 2 Ustava Federacije BiH određuje da se FBiH “sastoji od federativnih jedinica (kantona). Metode i postupci za fizičko određivanje granica između kantona utvrdit će se federalnim propisima. Kantoni će imati nazive određene isključivo prema gradovima koji su sjedišta odgovarajućih kantonalnih vlasti ili prema regionalnim geografskim karakteristikama”. Dakle, ni FBiH niti njeni kantoni nemaju etnički predznak.

Dominacija kolektivnog nad individualnim u Bosni i Hercegovini usljed djelovanja brojnih unutrašnjih i vanjskih faktora ipak je nesporna, što je stvorilo ogromne prepreke razvoju demokratije i demokratskih institucija. Favoriziranje religijskih i etno-kulturnih kolektiviteta dovelo je do eliminacije dvije važne pretpostavke demokratije: slobode i prava pojedinca i zaštita manjina. Osnova dominaciji kolektiviteta nad individuama nalazi se u završnoj odredbi preambule Ustava koja glasi: “Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalim), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine.¹⁴ Bosanskohercegovačko društvo u teoriji i u praksi pro matra se, dakle, kroz prizmu odnosa između konstitutivnih

¹⁴ Ustav BiH, Dejtonski mirovni sporazum, JP NIO “Službeni list BiH”, Sarajevo, 1996.

naroda¹⁵, s jedne strane, i tzv. nekonstitutivnih društvenih grupa, s druge strane. Termin “konstitutivni narodi¹⁶ koristio se u svim mirovnim pregovorima (od Kutiljerovog mirovnog plana iz 1992. pa sve do Mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu iz 1995.), no status ustavne kategorije, zahvaljujući odredbama Ustava FBiH, dobio je tek 1994. godine¹⁷.

2.2. Proces stvaranja slobodne volje građana: bosanskohercegovačka realnost

Analizom odredbi Ustava Bosne i Hercegovine dolazi se do zaključka da se bosanskohercegovački ustavotvorac priklonio konceptu *materijalne pravne države*. U prilog ovome ide član II 1. Ustava BiH, kojim se garantira osiguranje najvišeg nivoa

¹⁵ Etimološki, riječ “konstitutivan” potječe od latinske riječi “constituo”, koja kao glagol znači: postaviti, urediti, osnovati, ustanoviti; dok kao imenica (“constitutio”) znači: unutrašnja struktura, uređenje, organizacija, ustav, zakon. U sintagmi “konstitutivnost naroda” riječ *narod* se ne shvaća kao *populus (demos)*, nego kao etnos, kako bi se putem njega bliže odredio posebni kolektivni identitet određene grupe. (Vidjeti Trnka 2000: 49-50) Svoj sadržaj pojam “konstitutivni narodi” vezuje za postojanje multietničkih društava u kojima niti jedna društvena grupa (zajednica) nema natpolovičnu većinu. U uslovima etničke izmiješanosti stanovništva veza između konstitutivnog naroda kao kolektiviteta i individue koja pripada tom kolektivitetu isključivo je personalne a ne teritorijalne prirode.

¹⁶ S obzirom na specifičnost termina “konstitutivni narodi”, prilikom određivanja njegovog značenja i značaja u bosanskohercegovačkom slučaju nužno je voditi računa o tome da se radi o: 1. “kolektivnom *nacionalnom* pravu u ustavu izričito pobrojanih *naroda*”; 2. pravu užem od suverenosti i širem od individualnih prava na nacionalni identitet i ravnopravnost, koje se, kao takvo, ne može realizovati izolovano i neovisno od prava drugih konstitutivnih naroda, i pravu koje ne može voditi ka “teritorijalizaciji” konstitutivnih naroda; 3. pravu koje uključuje sistem institucionalnih i proceduralnih garancija za zaštitu ravnopravnosti svih konstitutivnih naroda, bez obzira na njihovu procentualnu zastupljenost u strukturi stanovništva; 4. pravu koje je mnogo šire od prava nekonstitutivnih naroda, pa je samim tim u odnosu na nacionalne manjine (i ostale) diskriminirajuće.; 5. pravu čija primjena ima opravdanje sve dok se ne uspostave ekonomski, socijalni, politički, kulturni i drugi uslovi za ostvarivanje međunarodnih standarda ljudskih sloboda i prava. (Detaljnije vidjeti: Trnka 2004: 19; Mirašćić 2012: 169-171).

¹⁷ Ustavni sud BiH je 2000. godine donio Odluku prema kojoj su Bošnjaci, Srbi i Hrvati konstitutivni narodi i to na nivou oba entiteta. Međutim, do 2002. godine entiteti nisu izvršili neophodne izmjene svojih ustava, pa je intervenirao Visoki predstavnik u BiH i nametnuo amandmane na ustave. “Ustavne promjene u Republici Srpskoj učinjene su putem 121 amandmana, dok je na Ustav FBiH uloženo 108 amandmana. Tako je i prvobitni čl. 1 Ustava FBiH, objavljen u ‘Službenim novinama FbiH’, br 1/94 (od 21. 07. 1994.), koji je glasio: “Bošnjaci i Hrvati kao konstitutivni narodi, zajedno sa ostalima, i građani Republike Bosne i Hercegovine, ostvarujući svoja suverena prava, preoblikuju unutrašnju strukturu teritorija sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom u Republici Bosni i Hercegovini u Federaciju Bosne i Hercegovine koja se sastoji od federalnih jedinica sa jednakim pravim i odgovornostima. Odluke o ustavnom statusu teritorije Republike Bosne i Hercegovine sa većinskim srpskim stanovništvom bit će donesene u toku pregovora o miru na Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji”, zamijenjen je, najprije Amandmanom III (‘Službene novine FBiH’ br:13/97, od 02.06.1997.), a zatim Amandmanom XXVIII (‘Službene novine FBiH’ br:16/02, od 28.04.2002.), tako da sadašnji čl.1 Ustava FBiH glasi: “Federacija Bosne i Hercegovine je jedan od dva entiteta države Bosne i Hercegovine i ima svu vlast, nadležnost i odgovornosti koje Ustavom Bosne i Hercegovine nisu date u isključivu nadležnost institucija Bosne i Hercegovine. Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi, zajedno sa ostalima, i građani Federacije Bosne i Hercegovine ravnopravno uređuju Federaciju Bosne i Hercegovine”.

„međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda“. Nadalje, odredbama Ustava Bosne i Hercegovine određeno je da se prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i u njenim protokolima „direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini“, pri čemu ti akti „imaju prioritet nad svim ostalim zakonima“ (Ustav Bosne i Hercegovine, Član II 2.). Normiranjem kataloga ljudskih prava i sloboda koje uživaju sve osobe na državnom teritoriju Bosne i Hercegovine koje je sadržano u formulaciji: „bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status“ (Ustav BiH, Čl. II 4.), potvrđena je namjera bosanskohercegovačkog ustavotvorca za konstitucionalizaciju ideje vladavine prava, odnosno pravne države. Sa formalno-pravnog aspekta koncept vladavine prava dolazi do izražaja i kroz ustavnu odredbu kojom se zabranjuje amandmanska izmjena Ustava kojom bi se eliminiralo i/ili umanjilo „bilo koje od prava i sloboda iz člana II Ustava“¹⁸.

Osiguranje najviše razine međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda u pravnom sustavu Bosne i Hercegovine (Vidjeti Kazazić 2005) postignuto je i ustavnom odredbom kojom se određuje da petnaest međunarodnih konvencija¹⁹, zajedno sa općim načelima međunarodnog prava, predstavljaju sastavni dio bosanskohercegovačkog pravnog poretka²⁰. Nadalje, obaveza poštivanja „demokratskih principa i ljudskih prava, proglašanih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i definiranih u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda,

¹⁸ Član X 2. Ustava BiH glasi: „Nijednim amandmanom na ovaj Ustav ne može se eliminirati, niti umanjiti bilo koje od prava i sloboda iz člana II ovog Ustava, niti izmijeniti ova odredba“.

¹⁹ U Aneksu I Ustava Bosne i Hercegovine pobrojani su dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u BiH:

1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948),
2. Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I-II (1977),
3. Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966),
4. Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957),
5. Konvencija o smanjenju broja osoba bez državljanstva (1961),
6. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965),
7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989),
8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966),
9. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979),
10. Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984),
11. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987),
12. Konvencija o pravima djeteta (1989),
13. Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika – migranata i članova njihovih obitelji (1990),
14. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992),
15. Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994).

²⁰ Detaljnije vidjeti: član III 3.b) i Aneks I Ustava Bosne i Hercegovine

Helsinškom završnom aktu i Pariškoj povelji za novu Europu, poštivanje principa međunarodnoga prava, uključujući punu saradnju s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), te vladavine prava i principa tržišnog gospodarstva, u skladu s Dokumentom Bonske konferencije CSCE-a o gospodarskoj suradnji²¹, predstavlja ključni element na kojem počiva i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju zaključen između EU i njenih država članica, s jedne strane i Bosne i Hercegovine, s druge strane, a na temelju kojeg je određen evropski put Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina i njena institucionalna struktura vlasti dužna je da osigura svojim građanima pravo da samostalno i samosvjesno „određuju uvjete sopstvenog udruživanja“ (ibid.). Pravo na *individualno samoodređenje* u sadržajnom smislu obuhvaća širok krug prava i obaveza temeljem kojih je pojedincu omogućeno da se, na osnovu svojih višestrukih identiteta, vezuje za postojeće društvene grupe s ciljem slobodnog stvaranja vlastite volje. Nadalje, važećim općim pravnim normama svim osobama koja se nalaze na teritoriji Bosne i Hercegovine omogućeno je uživanje prava na privatni i porodični život, dom i prepisku, te se garantira sloboda misli, savjesti i vjere, sloboda naučnog, kulturnog i umjetničkog stvaranja, sloboda izražavanja, sloboda mirnog okupljanja i udruživanja s drugima. Istovremeno, nasuprot zahtjevima za nemiješanje u pojedine sfere života, građani svakodnevno inzistiraju i na aktivnom djelovanju države i njenih organa vlasti. Naime, vođeni svojim individualnim i kolektivnim interesima, građani zahtijevaju stvaranje normativnog okvira unutar kojega je moguća nesmetana realizacija brojnih prava. Tako na primjer, primarni zadatak države je stvaranje povoljnog društveno-političkog i normativnog ambijenta u kojemu je osigurana lična i imovinska sigurnost svakog građanina. Upravo stvaranje stabilnog državno-pravnog poretka predstavlja ključnu pomoć koju država pruža (ili bi trebala pružati) svojim građanima. U tom pogledu svako normativno i institucionalno djelovanje bosanskohercegovačkih organa vlasti kojim se osigurava pravo na imovinu, pravo na obrazovanje, pravo na zaštitu zdravlja, pravo na osobnu slobodu i sigurnost, na slobodu kretanja i prebivalište, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje i sl., predstavlja pružanje pomoći građanima u zadovoljavanju primarnih potreba/zahtjeva koje im se u eri globalizacije i procesa EU integracija svakodnevno nameću.

Kada je riječ o nižim nivoima vlasti, oba bosanskohercegovačka entiteta su također dužna ispuniti „sve uvjete za pravnu sigurnost i zaštitu osoba pod svojom jurisdikci-

²¹ Član 2 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, tekst dostupan na: http://www.dei.gov.ba/bih_i_eu/ssp/default.aspx?id=1172&langTag=bs-BA, pristup: 20. 04. 2018.

jom, održavanjem civilnih ustanova za primjenu pravnih propisa, koje će funkcionirati u skladu sa međunarodno priznatim standardima uz poštovanje međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, iz člana II Ustava i poduzimanjem ostalih odgovarajućih mjera“ (Ustav Bosne i Hercegovine, Čl. III 2.c). S tim u vezi, Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine određeno je da će se na teritoriji FBiH svim osobama osigurati primjena „najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu ovog ustava“ (Ustav Federacije BiH, Član II. A. 2), te da su „svi sudovi, organi uprave, institucije koje vrše javna ovlašćenja i drugi organi federalne vlasti“ dužni primjenjivati i poštivati „prava i slobode predviđene u aktima navedenim u Aneksu“ (Ustav Bosne i Hercegovine, Čl. II A 6).

Za razliku od Ustava Bosne i Hercegovine i Ustava Federacije BiH, Ustav Republike Srpske sadrži odredbe kojima se izričito naglašava da se ustavno uređenje ovog bosanskohercegovačkog entiteta temelji na „garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu sa međunarodnim standardima, (...), socijalnoj pravdi, vladavini prava, višestranačkom sistemu, parlamentarnoj demokratiji i podjeli vlasti“ (Ustav Republike Srpske, član 5.). Determinante pravne države, odnosno načela vladavine prava, kada je riječ o normama sadržanim u Ustavu Republike Srpske, jasno su istaknute i odredbama koje se odnose na ljudska prava i osnovne slobode (članovi 10-49) i na načela ustavnosti i zakonitosti (članovi 108-114).

2.3. Ostvarenje narodne volje u (post)dejtonskoj Bosni i Hercegovini

Kada je riječ o elementima demokratije u bosanskohercegovačkom državno-pravnom poretku, zahvaljujući odredbama najviših pravnih akata vidljiva je (djelomična) namjera ustavotvorca da kroz normiranje načela ustavnosti i zakonitosti promovira i tzv. (nad)ustavni ideal – ideju vladavine prava. S tim u svezi, „**oslanjajući** se na poštovanje ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti (...) i **inspirirani** Univerzalnom Deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktovima o građanskim i političkim pravima, odnosno o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Deklaracijom o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičnim manjinama, kao i drugim instrumentima ljudskih prava (...) Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine“ (Preambula Ustava Bosne i Hercegovine) utvrdiše Ustav Bosne i Hercegovine na *temelju* kojeg je određeno da je riječ o demokratskoj državi „koja funkcionira u skladu sa zakonom i na osnovu slobodnih demokratskih izbora“ (Ustav Bosne i Hercegovine, član I 2.). Zahvaljujući ovakvom normativnom rješenju Bosna i Hercegovina svoju

legitimnu vlast izvodi iz načela vladavine prava²², odnosno vladavine zakona „koja se posredstvom građanskog principa pojavljuje kao vladavina proceduralno legitimiranog parlamenta“, zahtijevajući pri tome „priznavanje prava kao samostalnog medija za rješavanje konflikata“ (Šarčević: 2009: 75-76). Prilikom vršenja svojih ustavnih nadležnosti entiteti od kojih se sastoji Bosna i Hercegovina (*Federacija BiH i Republika Srpska*) „i sve njihove administrativne jedinice će se u potpunosti pridržavati“ (Ustav BiH, Član III 3. B) odredbi Ustava Bosne i Hercegovine²³.

Bez obzira na ustavno određenje Bosne i Hercegovine kao demokratske države koja funkcionira u skladu sa zakonom i na temelju slobodnih i demokratskih izbora, načelo narodnog suvereniteta se ipak ne implementira na način kako se to radi u većini drugih država. Tako u Bosni i Hercegovini građani nisu u mogućnosti da *jednako* uživaju pasivno biračko pravo. Prilikom izbora članova Parlamentarne skupštine BiH²⁴ koja se na temelju člana IV Ustava BiH sastoji od dva doma – Doma naroda i Zastupničkog doma, odstupljeno od općeprihvaćenih međunarodnopravnih demokratskih standarda. Zastupnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, koji se prema čl. IV tačka 2 sastoji od 42 člana, umjesto da kao donji dom ima opći predstavnički karakter i da kao takav predstavlja interese svih bosanskohercegovačkih građana, nije ništa drugo nego „zbir delegacija entiteta, s obzirom na brojani odnos 2:1 ‘u korist’ Federacije Bosne i Hercegovine“ (Pobrić 2000: 262). S druge strane, prilikom izbora delegata Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, njih 15, „od kojih su dvije trećine iz Federacije (uključujući pet Hrvata i pet Bošnjaka) i jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba)“ (Ustav Bosne i Hercegovine, Član IV tačka 1), većina građana Bosne i Hercegovine je, na temelju takvih ustavnih odredbi,

²² Prema načelu vladavine prava cjelokupan društveno-politički proces treba da počiva na pojedincu/grādaninu, te da se samo kao „nadopuna nedodirljivih ljudskih prava“ mogu garantirati određena kolektivna prava, pri čemu navedena prava kolektiviteta ni u kom obimu ne smiju „poništavati ili ograničavati individualna (ljudska) prava“. (Vidjeti Šarčević: 2009: 76).

²³ Odrednicu pravne države predstavlja i osiguranje prava na pomoć koju pružaju državni organi vlasti. Sa teorijsko-pravnog aspekta funkcioniranjem državne institucionalne strukture vlasti u skladu sa načelima ustavnosti i zakonitosti, odnosno poštivanjem svih standarda i principa na kojima počivaju sve četiri državne djelatnosti, građanima je, kako sa normativnog tako i sa faktičkog aspekta, osigurana osobna i imovinska sigurnost, čime im je, zapravo, pružena pomoć od strane države i njenih predstavnika. Međutim, usložnjavanjem društvenih odnosa kao i međunarodne političke i pravne scene, proširila se oblast unutar koje je građanima neophodna pomoć. Tako se u novijoj pravnoj (i političkoj) teoriji govori o pravu na pomoć koju pružaju državni organi vlasti u oblasti gospodarstva, socijalne politike, obrazovanja, kulture i sl.

²⁴ S obzirom na specifično državno uređenje Bosne i Hercegovine legislativnu vlast obavljaju parlamenti (skupštine) koji djeluju na: državnoj, entitetskoj, kantonalnoj i općinskoj razini, kao i na području Brčko distrikta. Egzekutivnu vlast obavljaju: Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara na državnoj razini, entitetske vlade i predsjednici, kantonalne vlade i premijeri, općinski načelnici i gradonačelnici, te vlada Brčko distrikta, dok sudsku vlast obavljaju općinski, kantonalni, entitetski i državni sudovi, kao i sudovi Brčko distrikta.

onemogućena u ostvarivanju aktivnog i pasivnog biračkog prava. U Domu naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, konstitutivni narodi – Srbi iz Federacije BiH, i Bošnjaci i Hrvati iz Republike Srpske – kao i pripadnici nacionalnih manjina, zajedno sa građanima koji se ne žele etnički izjašnjavati, s obzirom da u ovom domu nemaju svojih predstavnika, u potpunosti su isključeni iz procesa političkog odlučivanja. Izbor delegata Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH predstavlja direktno kršenje odredaba Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, a što je 22. 12. 2009. godine potvrdio Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu presudom „Sejdić i Finci v. BiH“²⁵. Na osnovu člana V Ustava BiH, kao kolektivni šef države i nosilac izvršne vlasti u okviru nadležnosti državnih institucija Bosne i Hercegovine, „Predsjedništvo Bosne i Hercegovine se sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, koji se biraju neposredno sa teritorija Federacije, i jednog Srbina, koji se bira neposredno sa teritorije Republike Srpske“ (Ustav Bosne i Hercegovine, Član V). Navedenom odredbom omogućava se tzv. „parcijalna“ zastupljenost konstitutivnih naroda ovisno o njihovoj „vezanosti“ za određeni dio državnog teritorija Bosne i Hercegovine pojedinim, ili, preciznije rečeno, privilegiranim pripadnicima konstitutivnih naroda omogućava se realizacija temeljnih političkih prava, dok se pripadnicima Ostalih onemogućava da prilikom izbora članova Predsjedništva BiH realiziraju/uživaju aktivno i pasivno biračko pravo, što u konačnici predstavlja eklatantno kršenje odredaba Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i sloboda, a što je potvrđeno spomenutom presudom Evropskog suda za ljudska prava²⁶. Zahvaljujući bosanskohercegovačkom „ustavotvorcu“, umjesto demokratskih principa, načelo etničkog determinizma predstavlja primarnu odrednicu ustavno-pravnog uređenja (post)dejtonske Bosne i Hercegovine.

Proces ostvarenja volje građana u (post)dejtonskoj Bosni i Hercegovini dodatno je otežan i njihovom materijalnom ugroženošću. Prema procjeni EU iz 2016. godine, Bosna i Hercegovina je jedna od pet najsiromašnijih zemalja Evrope. S druge strane, UN istraživanja, također iz 2016. godine, pokazuju da svaki šesti stanovnik Bosne i Hercegovine živi od 3-5 KM dnevno (90-150 KM mjesečno). U ekstremnom siromaštvu je 17% bosanskohercegovačkog stanovništva (nalaze se ispod apsolutne linije siromaštva), dok se oko 700 000 bosanskohercegovačkih građana nalaze na ivici siromaštva (Papić 2017: 6).

²⁵ Detaljnije vidjeti presudu „Sejdić i Finci v. BiH“ od 22. 12. 2009., dostupna na: <http://echr.coe.int>

²⁶ Kao kolektivni šef države i nosilac izvršne vlasti u okviru nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine Predsjedništvo BiH prema svom sastavu i načinu odlučivanja izražava i osigurava interese i ravnopravnost konstitutivnih naroda – kolektiviteta (ali i entiteta!), te time u potpunosti zanemaruje pravo građanina Bosne i Hercegovine. (Vidjeti Mirašević 2012: 176-177)

ZAKLJUČAK

Dugo vremena se u pravnoj i političkoj teoriji smatralo da se društvo treba promijeniti kako bi se prilagodilo *zahtjevima* demokratske vlasti, no moderne teorije upućuju na stav da se demokratija treba prilagoditi svakom pojedinačnom društvu, *u svim i sa svim* njegovim specifičnostima, kako bi se sama demokratska vlast učinila ostvarivom i efikasnom u postojećim *društvenim* uslovima. U tome smislu i demokratija u (post)dejtonskoj Bosni i Hercegovini treba se prilagoditi bosanskohercegovačkoj multikulturalnosti.

Moderne države su u globaliziranom svijetu *primorane* da se *pozabave* pitanjem *uređenja* unutrašnjih društvenih odnosa, odnosno da svojim aparatom vlasti organiziraju društva na način da sve individue i svi kolektiviteti imaju jednak status, te da kao takvi slobodno i bez ograničenja uživaju prava i ovlasti koja im pripadaju. S tim u vezi i pred (post)dejtonskom Bosnom i Hercegovinom se nalaze brojni izazovi. U današnjoj Bosni i Hercegovini dominantni na snazi su elementi formalne demokratije – katalog ljudskih prava sadržanih u Ustavu BiH, kao i pravna priroda odredbi međunarodnih konvencija koje predstavljaju sastavni dio pravnog sistema i imaju veću pravnu snagu od zakona. No, s druge strane, pravni sistem (post)dejtonske Bosne i Hercegovine karakteriziraju i pojedini elementi autokratije – prije svega onemogućavanje građana da pod jednakim uvjetima uživaju pasivno biračko pravo. Stoga je neophodno što promptnije pristupiti izmjenama najviših pravnih akata u Bosni i Hercegovini s ciljem stabiliziranja procesa odlučivanja. Ograničavanje garantiranih prava i sloboda, što je evidentno prisutno u Bosni i Hercegovini, nemoguće je opravdati. U periodu kada su pojedine odredbe donošene postojao je tzv. legitimni cilj – okončanje rata. No, danas je neophodno implementirati sve demokratske standarde i Bosnu i Hercegovinu učiniti efikasnom državom, sposobnom za realizaciju preuzetih nacionalnih i međunarodnih obaveza. Državni organi vlasti trebaju poduzeti sve neophodne mjere kojima će se svim građanima omogućiti da slobodno stvaraju vlastitu volju, te da ta slobodno izražena volja bude ostvarena kroz proces odlučivanja. Ostvarenje slobodno izražene volje nemoguće je ukoliko se ne izmjene odredbe koje se odnose na realizaciju temeljnih ljudskih prava i sloboda, a prvenstveno pasivnog biračkog prava. Demokratija se u XXI stoljeću kao teorijski fenomen ne može poimati parcijalno niti sprovoditi djelimično u društvenoj praksi. Riječju, realizacija pasivnog biračkog prava ne može ovisiti o pripadnosti određenoj etničkoj grupi.

Naposlijetku, jedan od najvećih izazova, ali i neispunjeno obećanje demokratije, svakako je proces političkog odgoja građanina! Uprkos dugotrajnoj i mukotrpnjoj

borbi koju su vodili brojni djelatnici u političkoj praksi i mislioci pravno-političke teorije, a koja je nerijetko podsjećala na donkihotovsku borbu, građanin-pojedinac često još uvijek nije svjestan značaja svog aktivnog statusa, niti opasnosti koju sobom nose građanska politička apstinencija i apatija. Društvu čiji su pripadnici nezainteresirani za ono što im se događa niti jedan model demokratije, uz svu moguću modifikaciju i prilagodbu, ne može pomoći da mijenjaju društvene odnose u svoju korist. Pored intenzivnije promocije nužnosti razvijanja političke kulture i političke svijesti, državna vlast u BiH treba poboljšati ekonomski statusa svojih građana. Neimaština i materijalna ugroženost u BiH i proizvode političku apatiju, vode gubitku povjerenja i odanosti prema državi.

LITERATURA

1. Aristotel (1970), *Politika*, Kultura, Beograd
2. Bernardi, Bruno (ur.) (2003), *Demokratija (Izbor tekstova i komentari)*, Rabic, Sarajevo
3. Bobio, Norberto (Norberto Bobbio) (1990), *Budućnost demokratije – Odbrana pravila igre*, Filip Višnjić, Beograd
4. Čavoški, Kosta, Radmila Vasić (2006), *Uvod u pravo*, Službeni glasnik, Beograd
5. Guastini, Ricardo (2016), *Sintaksa prava*, Naklada Breza, Zagreb
6. Held, David (1990), *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb
7. Held, David (1997), *Demokratija i globalni poredak – Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd
8. Kasapović, Mirjana (2006), "Bosna i Hercegovina: Deset godina nakon Dayton", *Status – Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, broj 9., str. 44-73
9. Kazazić, Vesna (2005), "Ostvarivanje i zaštita ljudskih prava kroz praksu Ombudsmana za ljudska prava i Doma za ljudska prava", *Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 42., str. 43-53.
10. Kelzen, Hans (2005), *O suštini i vrednosti demokratije*, Službeni glasnik, Beograd
11. Lukić, Radomir D. (1995), *Teorija države i prava, Tom 2. Teorija države*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: BIGZ, Beograd
12. Malcolm, Noel (1995), *Povijest Bosne - kratki pregled*, Erasmus Gilda, Novi Liber, Dani, Zagreb - Sarajevo

13. Mesić, Milan (2006), *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb
14. Miraščić, Dženeta (2009), *Bosanski model demokratske vlasti*, NUB “Derviš Sušić”, Tuzla
15. Miraščić, Dženeta (2012), *Država nacija u multikulturalnom društvu*, JP NIO “Službeni list”, Sarajevo
16. Muhić, Fuad (1998), *Teorija države i prava*, Magistrat, Sarajevo
17. Papić, Žarko (2017), “Siromaštvo i radničko siromaštvo u BiH - Socijalna kriza u BiH: siromaštvo i socijalna nejednakost - Šta da se radi?”, Forum lijeve inicijative, Sarajevo
18. Plamenac, Džon (John Plamenatz) (2006), *Demokratija i iluzija*, CID, Podgorica
19. Pobrić, Nurko (2000), *Ustavno pravo*, Slovo, Mostar
20. Puzić, Saša (2004), “Multikulturalizam i izazovi posttradicionalne pluralizacije”, *Politička misao*, Vol XLI, br. 4, str. 59-71.
21. Savić, Snežana (2005), *Osnove prava*, Komesgrafika, Banja Luka
22. *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane i Bosne i Hercegovine, s druge strane*, tekst dostupan na: http://www.dei.gov.ba/bih_i_eu/ssp/default.aspx?id=1172&langTag=bs-BA, pristup: 20. 04. 2018.
23. Šarčević, Edin (2009), *Dejtonski ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo
24. Trnka, Kasim (2000), *Konstitutivnost naroda*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo
25. Trnka, Kasim (2004), “Konstitutivnost naroda i uključivanje Bosne i Hercegovine u evropske integracije”, *Pravna misao - Časopis za pravnu teoriju i praksu*, godina XXXV, br. 7-8, Sarajevo, str. 7-19
26. *Ustav BiH, Dejtonski mirovni sporazum*, JP NIO “Službeni list BiH”, Sarajevo, 1996.
27. *Ustav FBiH*, tekst dostupan na: http://www.ustavnisudfbih.ba/bs/dokumenti/ustav_precisceni_tekst.pdf, pristup: 20. 4. 2018.;
28. *Ustav Republike Srpske*, prečišćeni tekst, „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92 i 19/92, tekst dostupan na: http://skupstinabd.ba/ustavi/rs/Ustav_bosanski.pdf, pristup: 24. 4. 2018.
29. Visković, Nikola (1997), *Država i pravo – drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Birotehnika, Zagreb

ELEMENTS OF DEMOCRACY IN (POST)DEYTON BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary:

The essence of democracy is to enable citizens to participate in the decision-making process. In order to actively participate in the process of democratic decision-making, it is necessary to have an own view on certain issues. Based on the freely formed and expressed attitude of contemporary democracy, they ensure a consistent and clear application of the will of citizens in the process of making key political decisions. Bosnia and Herzegovina faces great challenges today. Citizens do not have the possibility to exercise passive voting rights under equal conditions. Normed human rights and freedoms are not exercised in practice. Citizens do not have a developed political culture and in a kind of vicious circle that is a consequence of material endangerment do not engage in political processes.

The paper analyzes elements that influence the impossibility of carrying out socio-political processes in a democratic spirit, in a way that fits modern democratic countries.

Keywords: democracy; Bosnia and Herzegovina; citizen; human rights; freedom

Adresa autora
Authors' address

Vesna Kazazić
Sveučilište u Mostaru
Pravni fakultet
vesna.kazazic@sum.ba

Dženeta Omerdić
Univerzitet u Tuzli
Pravni fakultet
dzeneta.omerdic@untz.ba